

**Рубки догляду в
деревостанах
різного складу**

Рубки догляду - це система лісівничих заходів, спрямованих на формування продуктивних, стійких і екологічно збалансованих деревостанів шляхом вибіркового вилучення частини дерев.

Мета рубок догляду:

- ✓ покращення породного складу;
- ✓ регулювання густоти;
- ✓ формування стійкості до хвороб і пожеж;
- ✓ підвищення якості деревини;
- ✓ прискорення росту цінних порід.

Основні види рубок догляду:

- ✓ освітлення;
- ✓ прочищення;
- ✓ проріджування;
- ✓ прохідні рубки.

Рубки догляду - це не «знищення лісу», а кероване формування екосистеми.

- ❖ **Характер рубок догляду** визначається біологічними та екологічними властивостями деревних видів, з також лісорослинними умовами і економічною значущістю.
- ❖ **Залежно від** географічних, ґрунтово-кліматичних та інших умов навколишнього середовища повинні вирощуватись і різні за складом, формою, будовою лісові насадження.
- ❖ Від цього буде залежати **техніка лісовирощування**: яка мусить ураховувати склад і походження деревних видів, лісорослинні умови, інші особливості

Чисті деревостани

- ✓ відсутня загроза витіснення головної породи
- ✓ рубки спрямовані на:
  - покращення росту окремих дерев
  - формування якісного стовбура
- ✓ **особливості:**
  - ✓ початок рубок - пізніше
  - ✓ інтенсивність - помірна

Мішані та складні деревостани

- ✓ жорстка конкуренція між породами
- ✓ ризик витіснення головної породи менш цінними видами
- ✓ при несвоєчасному догляді:
  - зниження господарської цінності
  - зміна породного складу
- ✓ **Особливості:**
  - рубки починають **раніше**
  - проводять **інтенсивніше**
  - спрямовані на:
    - підтримку головної породи
    - регулювання конкуренції

Вплив природної зони на рубки догляду

Рубки догляду відрізняються навіть у насадженнях одного виду залежно від лісорослинної зони.

Основні фактори:

- ✓ забезпечення вологою
- ✓ тип ґрунтів
- ✓ кліматичні умови
- ✓ склад і структура насадження

Мета: адаптувати рубки до природних умов для підвищення стійкості лісу

Рубки догляду у Степу

Умови:

- ✓ дефіцит вологи
- ✓ високі температури
- ✓ ризик пересихання ґрунтів

Основне завдання: максимальне збереження вологи

Особливості рубок:

- ✓ формування дерев з **широкими кронами**
- ✓ менша кількість дерев → краще освітлення
- ✓ зменшення конкуренції за воду

✿ Додаткові заходи:

- ✓ збереження кущів
- ✓ формування **складних деревостанів**
- ✓ Кущі виконують ґрунтозахисну функцію

Рубки догляду у Лісостепу

Умови:

- ✓ достатнє зволоження
- ✓ родючі ґрунти (діброви)

Основна мета: формування змішаних і складних деревостанів

Особливості догляду

- ✓ у грабових дібровах:
  - ❖ догляд починають **раніше**
  - ❖ проводять **інтенсивніше**
- ✓ у кленово-липових:
  - ❖ менш інтенсивні рубки

Причина: різна конкурентна здатність порід

Рекомендований склад

1-й ярус:

- ✓ дуб
- ✓ ясен
- ✓ явір

2-й ярус:

- ✓ супутні породи (граб, липа)

Рубки догляду у Поліссі

Особливості рубок:

1. Свіжі умови:

- ✓ рубки **інтенсивніші**
- ✓ стимулювання росту дерев

2. Вологі та сирі умови:

- ✓ рубки **обмежені**
- ✓ обережне втручання

Мета: уникнути перезволоження

3. Мокрі умови:

- ✓ рубки догляду **не проводяться**

Умови:

- ✓ підвищена вологість
- ✓ різні типи лісорослинних умов

Зона	Основна проблема	Особливості рубок
Степ	нестача вологи	зрідження, широкі крони
Лісостеп	конкуренція порід	змішані, складні насадження
Полісся	надлишок вологи	обережність або відсутність рубок

Особливості рубок догляду у хвойних деревостанах

Хвойні ліси займають значну частину лісового фонду України (особливо Полісся та Карпати) і мають важливе господарське та екологічне значення.

Ключові біологічні особливості:

1.Світлолюбність

1. сосна - дуже світлолюбна;
2. ялина і ялиця - більш тіньовитривалі.

2.Чутливість до густоти

1. при загущенні знижується приріст;
2. формується тонкий, нестійкий стовбур.

3.Коренева система:

1. сосна - глибока (стійка до вітру);
2. ялина - поверхнева (ризик вітровалів).

Основні породи:

- ✓ сосна звичайна
- ✓ ялина європейська
- ✓ ялиця біла

Підхід до рубок напряду залежить від біології породи.

Основні завдання рубок догляду у хвойних

- ✓ формування **прямого, повнодеревного стовбура**;
- ✓ регулювання густоти;
- ✓ підвищення стійкості до:
  - ✓ вітру;
  - ✓ шкідників;
  - ✓ пожеж;
- ✓ покращення якості деревини (менше сучків).

Особливості рубок у соснових насадженнях

Особливості догляду:

1. Ранній початок рубок

- ✓ освітлення проводять вже у молодняках;
- ✓ важливо не допустити пригнічення перспективних дерев.

2. Інтенсивність

- ✓ допускається більш інтенсивне зрідження;
- ✓ але без різких змін густоти.

3. Відбір дерев:

Видаляють:

- ✓ викривлені;
- ✓ пошкоджені;
- ✓ відсталі в рості;
- ✓ двоверхівкові.

Залишають:

- ✓ прямоствобурні;
- ✓ добре розвинені;
- ✓ рівномірно розміщені.

4. Просторове розміщення

- формують рівномірну структуру;
- уникати «групових прогалин».

Характеристика сосни:

- ✓ світлолюбна;
- ✓ швидкоросла;
- ✓ добре реагує на зрідження.

Типові помилки:

- запізнілі рубки → витягнуті, слабкі дерева;
- надмірне зрідження → заростання травою, перегрів ґрунту.

Особливості рубок у ялинових насадженнях

Особливості догляду:

1. Поступовість

- ✓ рубки проводяться дуже обережно;
- ✓ невеликими обсягами.

2. Менша інтенсивність

- ✓ сильне зрідження небезпечне;
- ✓ зберігається захисна функція деревостану.

3. Збереження підросту

- ✓ підріст захищає ґрунт;
- ✓ сприяє природному поновленню.

4. Уникнення різких відкритих площ

- ✓ відкриття пологу → висушення ґрунту;
- ✓ підвищення температури;
- ✓ ризик шкідників (короїдів).

Характеристика ялини:

- ✓ тіньовитривала;
- ✓ поверхнева коренева система;
- ✓ чутлива до змін умов.

Головна проблема: вітровали після рубок

Типові помилки:

- різке зрідження → масові вітровали;
- ігнорування стану ґрунту.

Особливості рубок у ялицевих насадженнях

Характеристика:

- ✓ тіньовитривала порода;
- ✓ добре переносить загущення;
- ✓ формує стійкі деревостани.

Особливості догляду:

1. Менша інтенсивність рубок

- ✓ допускається вища густота;
- ✓ рубки більш вибіркові.

2. Акцент на якість

- ✓ видаляють дефектні дерева;
- ✓ формують стійкий деревостан.

3. Підтримка різновіковості

- ✓ сприяє стійкості екосистеми;
- ✓ забезпечує природне поновлення.

Вплив рубок на екологічний стан хвойних лісів

Позитивний вплив

- ✓ покращення світлового режиму;
- ✓ зменшення конкуренції за воду;
- ✓ підвищення біорізноманіття;
- ✓ зниження ризику пожеж.

Негативний

(при неправильному веденні):

- ✓ ерозія ґрунтів;
- ✓ пересихання;
- ✓ розвиток шкідників;
- ✓ вітровали.

Практичні рекомендації

- ✓ рубки мають бути **системними**, а не разовими;
- ✓ важливо враховувати:
- ✓ тип лісу;
- ✓ вік насадження;
- ✓ склад порід;
- ✓ не можна застосовувати один підхід для всіх хвойних;
- ✓ краще **поступове формування**, ніж різке втручання.

Хвойні деревостани потребують **диференційованого підходу до рубок догляду:**

- ✓ сосна - інтенсивніша та рання регуляція;
- ✓ ялина - обережність і поступовість;
- ✓ ялиця - вибірковість і підтримка структури.

Рубки догляду повинні не порушувати стабільність лісу, а підсилювати її.

Рубки догляду у листяних насадженнях

Листяні ліси відіграють важливу роль у формуванні стійких екосистем, збагаченні ґрунтів і підтриманні біорізноманіття.

Основні породи:

- ✓ дуб звичайний
- ✓ бук лісовий
- ✓ граб
- ✓ береза
- ✓ осика
- ✓ клен, ясен

Біологічні особливості листяних порід (що визначають рубки)

1. Відношення до світла:

- ✓ дуб, береза, осика - **світлолюбні**;
- ✓ бук, граб - **тіньовитривалі**.

Чим світлолюбніша порода - тим інтенсивніші рубки догляду.

2. Темпи росту:

- ✓ швидкорослі: береза, осика;
- ✓ повільнорослі: дуб, бук.

Швидкорослі породи швидко «захоплюють» простір і пригнічують цінні.

3. Здатність до відновлення:

- ✓ добре відновлюються порослю (дуб, граб);
- ✓ активно засіваються (береза).

Основні завдання рубок догляду у листяних насадженнях

- ✓ формування **цінного породного складу**;
- ✓ забезпечення достатнього освітлення головних порід;
- ✓ формування **прямого, якісного стовбура**;
- ✓ регулювання конкуренції;
- ✓ підвищення продуктивності деревостану.

Особливості рубок у дубових насадженнях

Основні принципи догляду:

1. Раннє освітлення

- ❖ проводиться у молодняках;
- ❖ видаляють породи-конкуренти:
  - ✓ березу;
  - ✓ осику;
  - ✓ граб (частково).

Якщо цього не зробити - дуб «випадає» зі складу.

2. Формування стовбура

- ❖ видаляють:
  - ✓ криві дерева;
  - ✓ роздвоєні;
  - ✓ пошкоджені;
- ❖ залишають найкращі екземпляри (майбутні «панівні дерева»).

3. Регулювання густоти

- ❖ не допускається сильне загущення;
- ❖ але і різке зрідження небажане (ризик розвитку трав'яної рослинності).

Чому дуб потребує особливого підходу:

- ✓ світлолюбний;
- ✓ у молодому віці легко пригнічується;
- ✓ має високу господарську цінність.

Типові помилки:

- ✓ запізнє освітлення → дуб пригнічується;
- ✓ повне видалення супутніх порід → погіршення ґрунтів

Особливості рубок у букових насадженнях

Особливості догляду

1. Менша інтенсивність рубок

- ✓ бук не потребує сильного освітлення;
- ✓ рубки проводяться поступово.

2. Акцент на якість

- ✓ видаляють дефектні дерева;
- ✓ формують рівномірний полог.

3. Підтримка природної структури

- ✓ допускається багатоярусність;
- ✓ сприяє природному поновленню.

Характеристика бука:

- ✓ тіньовитривалий;
- ✓ добре переносить загущення;
- ✓ формує щільні деревостани.

Бук «сам себе формує», тому втручання мінімальне.

Рубки у швидкорослих листяних (береза, осика)

Особливості догляду

1. Інтенсивні рубки

- ✓ видаляють частину дерев для зменшення конкуренції;
- ✓ стимулюють ріст кращих екземплярів.

2. Регулювання складу

- ✓ часто використовуються як тимчасові породи;
- ✓ поступово замінюються цінними (дуб, ясен).

3. Короткий цикл догляду

- ✓ рубки проводяться частіше;
- ✓ швидка реакція деревостану.

Характеристика:

- ✓ швидко ростуть;
- ✓ швидко займають площу;
- ✓ короткоживучі.

Можуть витіснити цінні породи, якщо не контролювати

Роль супутніх порід у листяних насадженнях

Супутні породи:

- ✓ граб;
- ✓ клен;
- ✓ липа.

Їх функції:

- ✓ захист ґрунту;
- ✓ покращення структури ґрунтів;
- ✓ формування мікроклімату.

Не повністю видаляти, а регулювати кількість

Екологічні аспекти рубок догляду

Позитивний вплив

- ✓ покращення освітленості;
- ✓ підвищення біорізноманіття;
- ✓ стимулювання природного поновлення.

Негативний (при помилках)

- ✓ деградація ґрунту;
- ✓ зменшення вологості;
- ✓ поширення інвазійних видів.

Правильні рубки забезпечують

- ✓ формування прямого стовбура;
- ✓ зменшення сучкуватості;
- ✓ збільшення діаметра;
- ✓ підвищення товарної цінності.

Практичні рекомендації

- ✓ враховувати світлолюбність порід;
- ✓ не допускати пригнічення цінних дерев;
- ✓ проводити рубки своєчасно;
- ✓ не застосовувати однакові методи для різних порід;
- ✓ поєднувати господарську і екологічну функції

Рубки догляду у листяних насадженнях мають бути:

- ✓ диференційованими (залежно від породи);
- ✓ своєчасними;
- ✓ помірними за інтенсивністю.

У листяних лісах головне - не просто зрізати, а правильно сформувати склад і якість деревостану.

Особливості формування змішаних насаджень

Змішані деревостани - це насадження, у складі яких присутні дві і більше деревні породи.

Типи змішаності:

- **за складом** - хвойно-листяні (сосна + береза),
листяні (дуб + граб);
- **за ярусністю:**
  - ✓ прості (один ярус);
  - ✓ складні (кілька ярусів);
- **за просторовим розміщенням:**
  - ✓ рівномірне;
  - ✓ групове;
  - ✓ куртинне.

Значення змішаних насаджень

Екологічні переваги

- ✓ вища **стійкість до шкідників і хвороб**;
- ✓ краща **адаптація до кліматичних змін**;
- ✓ ефективніше використання:
  - ✓ **світла**;
  - ✓ **вологи**;
  - ✓ **поживних речовин**;
- ✓ покращення **грунтових умов** (листяні → гумус).

Господарські переваги

- ✓ підвищення продуктивності;
- ✓ різноманітність деревини;
- ✓ зменшення ризиків втрат.

Змішані ліси - основа сталого лісівництва.

Проблеми формування змішаних деревостанів

1. Конкуренція між породами

- ✓ за світло;
- ✓ за вологу;
- ✓ за простір.

Часто:

- ✓ швидкорослі породи (береза, осика) пригнічують повільні (дуб);
- ✓ тіньовитривалі (граб) витісняють світлолюбні.

2. Нерівномірний ріст

- ✓ одна порода домінує;
- ✓ інші випадають зі складу.

3. Ризик втрати головної породи

При відсутності догляду:

- ✓ дуб може бути витіснений грабом;
- ✓ сосна - березою або осикою.

Завдання рубок догляду у змішаних насадженнях

- ✓ підтримка **оптимального співвідношення порід**;
- ✓ збереження **головної (цільової) породи**;
- ✓ регулювання **конкуренції**;
- ✓ формування **багаторусної структури**;
- ✓ забезпечення **рівномірного розміщення дерев**.

Основні принципи формування змішаних насаджень

1. Виділення головної та супутніх порід

- ✓ **головна порода** - має господарську цінність (дуб, сосна);
- ✓ **супутні** - допоміжна роль (граб, липа, береза).

Принцип:

- ✓ головній породі створюють кращі умови;
- ✓ супутні - не повністю видаляють.

2. Регулювання конкуренції

Що роблять:

- ✓ видаляють агресивні породи;
- ✓ звільняють простір для цінних дерев;
- ✓ не допускають повного затінення.

3. Формування ярусності

- ✓ верхній ярус - головна порода;
- ✓ нижній - супутні.

Переваги:

- ✓ краще використання ресурсів;
- ✓ вища стійкість.

4. Поступовість втручання

- ✓ не допускається різке зрідження;
- ✓ рубки проводять поетапно.

Особливості рубок догляду у змішаних насадженнях

1. Ранній початок

- ✓ починають раніше, ніж у чистих;
- ✓ щоб уникнути пригнічення головної породи.

2. Вища інтенсивність

- ✓ сильніша конкуренція → більше втручання;
- ✓ особливо у молодняках.

3. Вибірковість

- ✓ кожне дерево оцінюється окремо;
- ✓ рубки мають **селективний характер**.

4. Частіше проведення

- ✓ необхідний постійний контроль складу.

Практичні приклади

Сосна + береза

- ✓ береза росте швидше;
- ✓ затіняє сосну.

Дії:

- ✓ часткове видалення берези;
- ✓ залишення окремих дерев для ґрунту.

Практичні приклади

Дуб + граб

- ✓ граб тіньовитривалий;
- ✓ пригнічує дуб.

Дії:

- ✓ прорідження граба;
- ✓ освітлення дуба.

Практичні приклади

Ялина + бук

✓ бук може витіснити ялину.

Дії:

- ✓ регулювання густоти бука;
- ✓ підтримка рівноваги.

Екологічний аспект

Правильне формування забезпечує:

- ✓ стабільність екосистеми;
- ✓ збереження біорізноманіття;
- ✓ стійкість до змін клімату.

Неправильне ведення призводить до:

- ✓ деградації насадження;
- ✓ втрати цінних порід;
- ✓ зниження продуктивності.

Типові помилки при догляді

- ✓ повне видалення супутніх порід;
- ✓ запізнення з рубками;
- ✓ надмірне зрідження;
- ✓ ігнорування біології порід.

Змішані насадження:

- ✓ більш складні у веденні;
- ✓ потребують **ранніх, інтенсивних і вибіркових рубок;**
- ✓ є найбільш перспективними для сталого лісівництва.

У змішаному лісі головне - не просто вирощувати дерева, а керувати взаємовідносинами між породами.

Урахування вікової структури та густоти деревостанів

Ефективність рубок догляду
безпосередньо залежить від:

- ✓ вікової структури деревостану;
- ✓ густоти (щільності) насадження.

Саме ці два фактори визначають:

- ✓ коли починати рубки;
- ✓ як часто їх проводити;
- ✓ якої інтенсивності вони мають бути.

Вікова структура деревостанів

Типи за віком

1. Одновікові насадження

- ✓ всі дерева приблизно одного віку;
- ✓ найчастіше створені штучно.

Особливості:

- ✓ рівномірний ріст;
- ✓ проста структура;
- ✓ легше планувати рубки.

Різновікові насадження

- ✓ дерева різного віку;
- ✓ характерні для природних лісів.

Особливості:

- ✓ складна структура;
- ✓ наявність кількох ярусів;
- ✓ вища стійкість.

Чим складніша вікова структура - тим складніші рубки догляду

Особливості рубок залежно від віку насадження

Молодняки (освітлення, прочищення)

Характеристика:

- ✓ висока густина;
- ✓ сильна конкуренція;
- ✓ швидкий ріст.

Завдання рубок:

- ✓ формування породного складу;
- ✓ видалення небажаних порід;
- ✓ створення умов для головних дерев.

Особливості:

- ✓ рубки інтенсивні;
- ✓ проводяться часто;
- ✓ головна увага - складу, а не об'єму деревини.

Середньовікові насадження (проріджування)

Характеристика:

- ✓ активний приріст;
- ✓ формування стовбурів;
- ✓ стабілізація структури.

Завдання:

- ✓ регулювання густоти;
- ✓ відбір найкращих дерев;
- ✓ покращення якості стовбура.

Особливості:

- ✓ рубки помірної інтенсивності;
- ✓ акцент на **якість** деревини;
- ✓ формування «панівних дерев».

Пристиглі та стиглі насадження (прохідні рубки)

Характеристика:

- ✓ сповільнення росту;
- ✓ сформована структура;
- ✓ висока конкуренція за ресурси.

Завдання:

- ✓ підтримання стійкості;
- ✓ покращення умов для кращих дерев;
- ✓ підготовка до головних рубок.

Особливості:

- ✓ рубки обережні;
- ✓ невелика інтенсивність;
- ✓ важливе збереження стабільності.

Густота - це ступінь щільності розміщення дерев на площі.

Характеризується через:

- ✓ кількість дерев на 1 га;
- ✓ повноту деревостану;
- ✓ зімкненість крон.

Вплив густоти на розвиток деревостану

Надмірна густина (загущення)

Наслідки:

- ✓ сильна конкуренція;
- ✓ витягнуті, тонкі стовбури;
- ✓ слабка коренева система;
- ✓ підвищений ризик хвороб.

Недостатня густина (розрідження)

Наслідки:

- ✓ розвиток трав'яної рослинності;
- ✓ пересихання ґрунту;
- ✓ погіршення форми стовбура (гіллястість);
- ✓ зниження якості деревини.

Потрібна оптимальна густина - баланс між конкуренцією і свободою росту

Регулювання густоти через рубки догляду

1. У молодняках

- ✓ сильніше зрідження;
- ✓ формування складу.

2. У середньовікових

- ✓ вибіркове видалення;
- ✓ формування структури.

3. У старших насадженнях

- ✓ підтримуючі рубки;
- ✓ мінімальне втручання.

Взаємозв'язок віку і густоти

- ✓ у молодому віці → **висока густота допустима, але потребує регулювання;**
  - ✓ у середньому віці → **густина оптимізується;**
  - ✓ у старшому віці → **стабілізується.**
-
- ✓ Вікова структура визначає **час і тип рубок.**
  - ✓ Густина визначає **інтенсивність втручання.**
  - ✓ Їх поєднання - основа ефективного догляду за лісом.

Правильні рубки - це завжди баланс між віком деревостану та його густотою.